

XVII.

IVAN PAVAO II.

REDEMPTOR HOMINIS

Otkupitelj čovjeka

**ENCIKLIKA KOJOM SE PAPA IVAN PAVAO II.
NA POČETKU SVOJE PAPINSKE SLUŽBE OBRAĆA
SVOJOJ BRAĆI U BISKUPSTVU, SVEĆENICIMA,
REDOVNIČKIM ZAJEDNICAMA, SINOVIMA I KĆERIMA
CRKVE I SVIM LJUDIMA DOBRE VOLJE
(4. 3. 1979.)**

III.

OTKUPLJENI ČOVJEK I NJEGOV POLOŽAJ U SUVREMENOM SVIJETU

13. Krist se sjedinio sa svakim čovjekom

Kad, sa svim iskustvom čovječanstva, koje se trajno i ubrzano umnaža, poniremo u otajstvo Isusa Krista, sve jasnije shvaćamo kako se svi oni putovi kojima - suglasno mudrosti pape Pavla VI.¹ - treba napredovati suvremena Crkva, u osnovi svode na jedan jedini put. To je put iskušan kroz stoljeća, to je ujedno staza budućnosti. Krist Gospodin naznačio je taj put osobito kad se je - kako uči Koncil - »utjelovljenjem Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom.«² Crkva, dakle, spoznaje da joj je osnovna dužnost omogućivati da se to sjedinjenje trajno događa i obnavlja. Crkva želi služiti tom jedinom cilju: da svaki čovjek uzmogne pronaći Krista, kako bi Krist mogao sa svakim čovjekom hodati stazom života, snagom istine koja pokreće čovjeka i svijet, a koja se nalazi u otajstvu Utjelovljenja i Otkupljenja, i snagom one ljubavi koja iz toga otajstva zrači. Iznad sve bujnijih povijesnih događanja - koja osobito u naše vrijeme donose plodove u različitim sustavima, ideološkim

¹ Usp. Pavao VI., Enciklika *Ecclesiam suam*: AAS 56 (1964) 609-659.

² II. vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 22: AAS 58 (1966) 1042.

svjetonazorima i režimima - Isus Krist postaje na određen način iznova prisutan, iako toliko puta izgleda da ga nema, i usprkos svim ograničenjima što se nameću prisutnosti i organiziranom djelovanju Crkve. Isus Krist je prisutan snagom one istine i one ljubavi što su se u njemu očitovale kao jedinstvena i neponovljiva punina, premda je njegov zemaljski život bio kratak, a njegovo javno djelovanje još kraće.

Crkva i čovjekovo dobro

Isus Krist poglaviti je put Crkve. On je naš put »u kuću Očevu«³ i također put do svakog čovjeka. Na tom putu, koji vodi od Krista k čovjeku, na tom putu, na kojemu se Krist sjedinjuje sa svakim čovjekom, Crkva ni od koga ne može biti zaustavljena. To traži vremenito i vječno dobro čovjeka. Crkva po uzoru na Krista i zbog tog otajstva koje je sam njezin život, ne može ostati neosjetljiva prema svemu onome što služi istinskom dobru čovjeka, kao što ne može ostati ravnodušna prema onom što ga ugrožava. Drugi vatikanski koncil u različitim je dijelovima svojih dokumenata izrazio tu osnovnu brigu Crkve da »život u svijetu« u svim svojim vidovima bude »sukladniji uzvišenom dostojanstvu čovjeka«,⁴ da taj život učini »sve čovječnijim«. ⁵ To je skrb samoga Krista, dobrog pastira svih ljudi. U ime te skrbi - kako čitamo u koncilskoj pastoralnoj konstituciji - »Crkva, koja se, zbog svoje službe i nadležnosti, nikako ne podudara s političkom zajednicom niti se veže uz bilo koji politički sustav, znak je i ujedno čuvar transcendentnosti ljudske osobe.«⁶

Riječ je o konkretnom čovjeku, i to od časa začeca

Ovdje je, dakle, riječ o čovjeku u svoj njegovoj istini, u svemu što on jest. Nije riječ o čovjeku *apstraktnom*, nego stvarnom kakav jest, *konkretnom*, povijesnom. Riječ je o *svakom* čovjeku, jer svaki je pojedini obuhvaćen otajstvom Otkupljenja, sa svakim pojedinim Krist se po tom otajstvu zauvijek sjedinio. Svaki čovjek dolazi na svijet začet u majčinskoj utrobi, rođen od majke, te je upravo zbog otajstva Otkupljenja povjeren brizi Crkve. Ta se briga odnosi na svega čovjeka te je na sasvim osobit način na njega usredotočena. Predmet te brige je čovjek u svojoj jedinoj i neponovljivoj ljudskoj stvarnosti u kojoj ostaje nerazorena slika i sličnost sa samim Bogom.⁷ Koncil upravo to naznačuje kad, govoreći o toj sličnosti,

³ Usp. Iv 1,1 sl.

⁴ Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 91: AAS 58 (1966) 1113.

⁵ Isto, 38: n. mj. 1056.

⁶ Isto, 76: n. mj. 1099.

⁷ Usp. Post 1,27.

spominje da je »čovjek... na zemlji jedino stvorenje koje je Bog htio radi njega samoga.⁸ Čovjek kakvim ga je Bog »htio«, kakvim ga je od vječnosti »izabrao«, pozvao, odredio za milost i slavu: upravo je to »svaki« čovjek, čovjek *najkonkretniji, najstvarniji*. To je čovjek u svoj punini otajstva kojemu u Isusu Kristu postade sudionikom, otajstva u kojem svaki od četiri milijarde ljudi što žive na našoj planeti postaje sudionik od samog časa svog začeca pod srcem majčinim.

14. Svi putovi Crkve vode čovjeku

Crkva ne može zanemariti čovjeka, jer čovjekova »sudbina« - što znači izbor, poziv, rođenje i smrt, spasenje ili propast - sva je tijesno i nerazdvojivo sjedinjena s Kristom. I to se odnosi upravo na svakog pojedinog čovjeka na ovom planetu, na ovoj zemlji koju je Stvoritelj darovao prvom čovjeku kad je muškarcu i ženi rekao: »Sebi je podložite.«⁹ Riječ je o svakom čovjeku u svoj neponovljivoj stvarnosti njegova bića i djelovanja, razuma i volje, savjesti i srca. Čovjek po svojoj pojedinačnoj *stvarnosti* (jer je »osoba«), ima vlastitu povijest duše. Čovjek u skladu s unutrašnjim otvaranjem svoga duha zajedno s tolikim i tako različitim potrebama svoga tijela, svog vremenitog postojanja, ispisuje tu svoju osobnu povijest preko brojnih veza, susreta, prilika, društvenih ustrojstava što ga povezuju s drugim ljudima. Sve to on čini od prvog časa svog zemaljskog postojanja, od začeca i rođenja. Čovjek u svoj istini svoga postojanja, svog osobnog, a također zajedničkog i društvenog bića - u krugu svoje obitelji, u krugu društva i tako različitih okolnosti, u okviru svoga naroda ili države (možda još uvijek samo u okviru klana ili plemena), u sklopu svega čovječanstva - taj je čovjek prva staza kojom Crkva mora proći ispunjavajući svoje poslanje. Taj je čovjek prvi i osnovni put Crkve, put što ga je sam Krist zacrtao, put što nepromjenljivo prolazi kroz otajstvo Utjelovljenja i Otkupljenja.

Čovjek sklon grijehu i željan dobra

Upravo toga čovjeka - u svoj istini njegova života, njegove savjesti, njegove trajne sklonosti na grijeh i zajedno s time trajne težnje za istinom, za dobrim i lijepim, za pravednošću i ljubavlju - imao je pred očima Drugi vatikanski koncil dok je, rišući njegov položaj u suvremenom svijetu, prelazio od izvanjskih sastavnica toga stanja na unutrašnju istinu o čovječstvu: »Upravo se unutar čovjeka sukobljavaju mnogi elementi. S jedne strane čovjek kao stvorenje iskustveno doživljava svoju višestruku ograničenost, a s druge se strane

⁸ Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 24: AAS 58 (1966) 1045.

⁹ Post 1, 28.

osjeća neograničenim u svojim željama i pozvanim na viši život. Dok ga mnoge stvari privlače, neprestano je prisiljen među njima izabirati te se nekih od njih odricati. Štoviše, kako je slab i grešan, nerijetko čini ono što neće, a što bi htio, ne čini. Prema tome, čovjeka muči podijeljenost u njemu samom, a odatle se radaju tako brojni i toliko razdori također u društvu.¹⁰

Crkva treba da bude svjesna čovjekove situacije

Taj je čovjek put Crkve, put koji na određeni način prolazi osnovicom svih onih putova kojima Crkva treba hodati, jer je čovjek - svaki čovjek bez izuzetaka - od Krista otkupljen, jer se je s čovjekom - svakim čovjekom bez izuzetaka - Krist na neki način sjedinio, čak i onda kad taj čovjek nije toga svjestan: »Krist, koji je za sve umro i uskrsnuo, uvijek čovjeku daje« - svakom čovjeku i svim ljudima - »...svjetla i snage da može odgovoriti svom uzvišenom pozivu«.¹¹

Budući, dakle, da je taj čovjek put Crkve, put njezina svakidašnjeg života i iskustva, njezina poslanja i napora, suvremena Crkva mora uvijek na nov način biti svjesna prilika u kojima taj čovjek živi; mora biti svjesna njegovih mogućnosti, koje stalno dobivaju nova usmjerenja te se tako i iskazuju. U isto vrijeme Crkva mora biti svjesna opasnosti koje na čovjeka vrebaju. Također, Crkva mora biti svjesna svega onoga što izgleda da je protivno nastojanju koje ide za tim »da ljudski život postaje sve čovječniji«¹² kako bi sve ono od čega je taj život sačinjen odgovaralo pravom ljudskom dostojanstvu. Jednom riječju - Crkva mora biti svjesna svega što je protivno tom razvitku.

15. Čega se boji suvremeni čovjek?

Držeći pred očima sliku što ju je tako oštroumno i kompetentno orisao Drugi vatikanski koncil, pokušajmo još jednom primijeniti tu sliku »znakovima vremena«, također zahtjevima prilika koje se trajno mijenjaju i razvijaju u određenim smjerovima.

Čovjek ugrožen od svoga djela

Čini se da je suvremeni čovjek stalno ugrožen od onoga što proizvodi, to znači: od proizvoda rada svojih ruku, i još više od rada svoga razuma, od težnji svoje volje. Plodovi te mnogolike ljudske djelatnosti postaju vrlo brzo i često na nepredvidljiv način ne samo

¹⁰ Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 10: AAS 58 (1966) 1032.

¹¹ Isto, 10: n. mj. 1033.

¹² Isto, 38: n. mj. 1056. Pavao VI., Enciklika *Populorum progressio*, 21: AAS 29 (1967) 267 i d.

predmeti »otuđenja« - što *znači* da bivaju naprosto oduzeti od onoga koji ih je proizveo - nego se, barem jednim dijelom, izravno i neizravno, ti plodovi okreću protiv samoga čovjeka. Oni su zaista upereni, ili mogu biti upereni protiv njega. Izgleda da je u tome srž drame suvremenog ljudskog življenja u njegovoj najširoj i općoj protežnosti. Čovjek zaista sve više živi u strahu. Boji se da njegovi proizvodi - naravno ne svi niti većinom, nego neki, i to baš oni u kojima je osobito sadržana njegova genijalnost i poduzetnost - mogu vrlo oštro biti okrenuti protiv njega. Čovjek se boji da njegovi proizvodi mogu postati sredstva i oruđa nezamislivog samouništenja, pred kojim kao da blijede sve dosad poznate povijesne katastrofe. Tu se mora roditi pitanje: zašto se ta moć koja je čovjeku darovana od početka, moć kojom je morao zagospodariti zemljom,¹³ okreće protiv njega, izazivajući, sasvim razumljivo, stanje nemira, svjesnog, ili nesvjesnog straha, prijetnje koja se na različite načine priopćuje svemu suvremenom čovječanstvu te se raznoliko iskazuje?

Ugroženost čovjekova prirodnog okoliša

To stanje čovjekove ugroženosti od njegovih proizvoda ima različita usmjerenja i različite stupnjeve napetosti. Izgleda da smo sve svjesniji činjenice da iskorištavanje Zemlje, planeta na kojem živimo, zahtijeva razumno i pošteno planiranje. S druge pak strane, to iskorištavanje ne samo u industrijske nego i u vojne svrhe, nekontrolirani razvitak tehnike koji se ne uklapa u širi općenit i zaista čovječni plan, sve to zajedno ugrožava prirodni čovjekov okoliš, otuđuju čovjeka u odnosima s prirodom, udaljuju ga od nje. Izgleda kao da čovjek često ne zamjećuje druga značenja svog prirodnog okoliša osim onih koja služe za neposrednu upotrebu i potrošnju. Međutim, Bog je htio da čovjek saobraća s prirodom kao »gospodar« i »čuvar«, razuman i plemenit, a ne kao bezobzirni korisnik i rušitelj.¹⁴

Ide li ukorak materijalni i moralni progres?

Razvitak suvremene tehnike, odnosno razvitak civilizacije kojom gospodari tehnika, zahtijeva razmjerni razvitak kojom gospodari tehnika zahtijeva razmjerni razvitak moralnog života i etike. Međutim, izgleda da taj moralni i etički razvitak stalno zaostaje. Eto zbog čega taj inače divljenja vrijedan napredak, u kojem nije teško otkriti izvorne znakove čovjekove veličine, znakove koji su nam, u svojim stvaralačkim klicama, objavljeni na stranicama Knjige Postanka gdje je orisano stvaranje čovjeka, također mora izazivati višestruke bojazni.

¹³ Usp. Post 1,28.

¹⁴ Usp. Post 1-2.

Prva takva bojazan odnosi se na bitno i temeljno pitanje koje glasi: da li taj napredak, koji stvara i potiče sam čovjek, čini ljudski život na zemlji u svim njegovim vidovima »čovječnijim«? Čini li ga »čovjeka dostojnijim«? Nema sumnje da ga, gledamo li s više strana, zaista takvim čini. No izneseno se pitanje uporno vraća ukoliko se odnosi na ono što je u najvećoj mjeri bitno: da li čovjek, kao čovjek, u sklopu toga napretka postaje doista bolji, što znači: da li postaje duhovno zreliji, svjesniji dostojanstva svoje ljudske naravi, odgovorniji, otvoreniji prema drugima, osobito prema onima koji su slabiji i potrebniji pomoći, postaje li raspoložniji svima pružati i donositi pomoć?

To je pitanje koje si kršćani moraju postavljati, upravo zbog toga što ih je Isus Krist učinio sveobuhvatno osjetljivima za pitanja koja se tiču čovjeka. To isto pitanje moraju sebi postavljati svi ljudi, osobito oni koji pripadaju društvenim sredinama koje su djelatno zauzete suvremenim razvitkom i napretkom. Promatrajući ta događanja i sudjelujući u njima, ne smijemo se prepustiti oduševljenju niti dopustiti da nas ponese jednostrani zanos, nego si svi moramo - sasvim otvoreno i svjesni moralne odgovornosti - postaviti bitna pitanja o stanju u kojemu se čovjek nalazi danas i u kakvom će se naći u budućnosti. Zar svi uspjesi koji su već postignuti i što ih tehnika predviđa u budućnosti idu ukorak s duhovnim i moralnim napretkom čovjeka? Da li se u sklopu tih uspjeha čovjek, kao čovjek, razvija i napreduje ili nazaduje i srozava se u svojoj ljudskosti? Da li u ljudima, u »čovjekovu svijetu« - koji je sam u sebi svijet moralnog dobra i zla prevladava dobro nad zlim? Zar doista u ljudima, među ljudima, raste društvena ljubav, poštovanje tuđih prava - prava svakoga čovjeka, naroda, države - ili, nasuprot, rastu različiti egoizmi, sebičnosti, pretjerani nacionalizmi, namjesto prave ljubavi prema domovini, također težnje da se nad drugima vlada iznad vlastitih prava i zasluga, težnja da se cio materijalni i tehničko-proizvodni napredak iskoristi isključivo u svrhu gospodarenja nad drugima, odnosno u korist ovoga ili onoga imperijalizma?

Briga Crkve za usmjerenje progresu

To su bitna pitanja koja Crkva ne može izbjegavati, jer ih više ili manje izravno postavljaju milijarde ljudi koji danas žive na svijetu. Tema razvitka i napretka na svim je usnama, pojavljuje se na stupcima svih novina i drugih spisa, gotovo na svim jezicima suvremenog svijeta. Ipak, nemojmo zaboraviti da taj predmet ne sadrži samo potvrde i sigurnosti, nego također uznemirujuća pitanja i tjeskobe. To posljednje nije manje važno od onoga prvog. Takva tjeskobna pitanja odgovaraju naravi ljudske spoznaje, još više

odgovaraju temeljnoj potrebi ljudske skrbi za čovjeka, za vlastitu čovječnost, za budućnost ljudi na zemlji. Crkva, nadahnuta vjerom u vječnu budućnost (eshatološkom vjerom), vidi u toj zabrinutosti za čovjeka, za njegovu čovječnost, za budućnost ljudi na zemlji, i zbog toga također za usmjerenje svega razvitka i napretka, jedan od osnovnih sadržaja svoga poslanja, koji se do toga poslanja ne može izdvojiti. Izvorište te zabrinutosti Crkva pronalazi, kako to Evandjelja svjedoče, u samom Isusu Kristu. Eto zbog čega ona želi u njemu, u Isusu, trajno biti sve ozbiljnije zabrinuta, promatrajući stanje čovjeka u suvremenom svijetu prema najvažnijim suvremenim znacima vremena.

16. Napredak ili prijetnja?

Prvenstvo etike pred tehnikom

Ako se, dakle, naše vrijeme, vrijeme našega naraštaja, vrijeme uoči kraja drugoga tisućljeća naše kršćanske ere, pojavljuje pred našim pogledom kao vrijeme silnoga napretka, ono se također pojavljuje i kao vrijeme višestruke prijetnje čovjeku, o kojoj Crkva mora govoriti svim ljudima dobre volje, o kojoj mora neprestano s njima voditi razgovor. Doista se čini da su prilike u kojima čovjek u suvremenom svijetu živi daleko od objektivnih zahtjeva moralnoga reda, još dalje od zahtjeva društvene ljubavi. Ovdje nije riječ ni o čem drugom nego o onome što je izraženo u prvoj Stvoriteljevoj poruci čovjeku u trenutku kad je tome čovjeku povjeravao zemlju da je »sebi podloži«. ¹⁵ Ta je prva poruka iznova potvrđena od Krista Gospodina u otajstvu Otkupljenja. To je izrazio Drugi vatikanski koncil u onim prelijepim poglavljima svoga naučavanja koja se odnose na »kraljevsko dostojanstvo« čovjeka, to jest na njegovo zvanje da sudjeluje u kraljevskoj službi - *munus regale* - samoga Krista. ¹⁶ Bitni smisao toga čovjekova »kraljevanja« i »vladanja« nad vidljivim svijetom, što mu je Stvoritelj dao kao zadatak, jest u prvenstvu etike pred tehnikom, u prednosti osobe pred stvarima, u nadmoći duha nad materijom.

Važnije je više biti« no »više imati«

Eto zbog čega treba pažljivo slijediti sve susljedne faze suvremenog napretka. Treba, da tako kažemo, dubinski snimati pojedine korake toga napretka, i to upravo s ovog stajališta.

¹⁵ Post 1,28; II. vatikanski koncil, Dekret o sredstvima društvenog saobraćaja *Inter mirifica*, 6: AAS 56 (1954) 147; Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 74: AAS 58 (1966) 1095 i d., 1101 i d.

¹⁶ Usp. II. vatikanski koncil, Konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*, 10: AAS 57 (1965) 14 i d., 41 i d.

Riječ je o razvitku osoba, a ne samo o umnažanju stvari kojima se osobe mogu služiti. Riječ je - kako reče jedan suvremeni filozof i što potvrdi Koncil - ne toliko da netko »više ima« koliko da »više bude«. ¹⁷ Doista, postoji stvarna i vidljiva opasnost da čovjek, dok izvanredno napreduje njegova vlast nad svijetom stvari, izgubi najvažnije konce te vlasti, te na različite načine njegova ljudskost biva podvrgnuta tom svijetu stvari, i on sam postaje predmetom mnogolikih, premda često ne izravno zamjetljivih, manipulacija; biva manipuliran cijelom organizacijom društvenoga života, sustavom proizvodnje, pritiskom sredstava javnog priopćavanja. Čovjek se pak ne može odreći samoga sebe ni položaja koji mu u vidljivom svijetu pripada. Ne smije postati rob stvari, rob ekonomskih sustava, rob proizvodnje, rob vlastitih proizvoda. Civilizacija isključivo materijalističkog profila osuđuje čovjeka na takvo robovanje, premda se ponekad, bez sumnje, to događa protiv namjera i obećanja njezinih pokretača. Taj problem je bez sumnje u korijenu suvremene zabrinutosti za čovjeka. Ne radi se samo o tome da se dade apstraktni odgovor na pitanje tko je čovjek, nego je u pitanju cio dinamizam života i civilizacije. U pitanju je smisao raznih pothvata svakidašnjeg života i u isto vrijeme smisao pretpostavki brojnih programa uljudbenih, političkih, gospodarstvenih, društvenih, državnih i mnogih drugih.

Divovski razmjeri prisposode o bogatunu i Lazaru

Ako se usuđujemo reći da je čovjekovo stanje u suvremenom svijetu daleko od objektivnih zahtijeva moralnoga rada, daleko od zahtijeva pravednosti, a još dalje od društvene ljubavi, kažemo tako zbog toga što to potvrđuju vrlo poznate činjenice i poredbe koje su već više puta izravno odjeknule na stranicama papinskih, koncilskih i sinodalnih izjava. ¹⁸ Prilike u kojima

¹⁷Usp. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 35: AAS 58 (1966) 1035; Pavao VI.; Govor diplomatskom koru od 7. siječnja 1965.: AAS 57 (1965) 232; Enciklika *Populorum progressio*, 14: AAS 59 (1967) 263.

¹⁸ Usp. Pio XII., Poruka na radiju u povodu 50. godišnjice Enciklike *Rerum novarum* Leona XIII. od 1. lipnja 1941.: AAS 33 (1941) 195205; Božićna poruka na radiju od 24. prosinca 1941.: AAS 34 (1942) 10-21; Božićna poruka na radiju od 24. prosinca: AAS 35 (1942) 1021; Božićna poruka na radiju od 24. prosinca 1942.: AAS 35 (1943) 9-24; Božićna poruka na radiju od 24. prosinca 1943.: AAS 26 (1944) 11-24; Božićna poruka na radiju od 24. prosinca 1944.: AAS 37 (1945) 10-23; Nagovor kardinalima od 24. prosinca 1945.: AAS 38 (1946) 1525; Nagovor kardinalima od 24. prosinca 1946.: AAS 39 (1947) 15-25; Nagovor kardinalima od 24. prosinca 1946.: AAS 39 (1947) 7-17; Božićna poruka na radiju od 24. prosinca 1947.: AAS 40 (1948) 8-16; Ivan XXIII, Enciklika *Mater et Magistra*: AAS 53 (1961) 401-464; Enciklika *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 257-304; Pavao VI., Enciklika *Ecclesiam suam*: AAS 56 (1964) 609-659; Govor u Ujedinjenim narodima od 4. listopada 1965.: AAS 57 (1965) 877-885; Enciklika *Populorum progressio*: AAS 59 (1967) 257-299; Nagovor kolumbijskim seljacima, zvanima *Campesinosa* od 23. kolovoza 1968.: AAS 60 (1968) 639-649; Govor na konferenciji FAO u Rimu od 16. studenog 1970.: AAS 62 (1970) 830-838; Apostolsko pismo *Octogesima adveniens*: AAS 63 (1971) 401-441; Nagovor kardinalima od 23. lipnja 1972.: AAS 64 (1972) 496-505; Ivan Pavao II, Govor na trećoj generalnoj konferenciji Latinsko-američkog episkopata od 28. siječnja 1979.: AAS 71 (1979) 187 i d.; Govor Indijancima u Cuilapan kod Oaxake od 29. siječnja 1979.: n. mj. 207 d; Govor radnicima u Gruadalajari od 30. siječnja 1979.: n. mj. 221 i d.; Govor radnicima u gradu Monterreya od 31. siječnja 1979.: n. mj. 240 i d.; II. vatikanski koncil, Deklaracija o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae*: AAS 58 (1966) 929-

živi suvremeni čovjek doista nisu jednolične, nego višestruko različite. Te razlike imaju povijesne uzroke, ali također imaju svoje etičke odjeke. Dobro je poznata slika potrošačke civilizacije koja je označena određenim izobiljem dobara koja su potrebna čovjeku i cijelim zajednicama - a to se odnosi upravo na bogate i vrlo razvijene zajednice - dok preostale ljudske zajednice, barem njihova široka područja, gladuju i mnoge osobe svakodnevno umiru od gladi i neishranjenosti. Usporedno s tim kod nekih dolazi do određenih zloupotreba slobode, što je upravo povezano s potrošačkim raspoloženjem koje nije etički obuzdano. Te pak zloupotrebe slobode kod jednih u isto vrijeme ograničuju slobodu drugih, upravo onih koji trpe ozbiljnu nestašicu i koji su potisnuti u sve veću bijedu i neimaštinu.

Ta općepoznata usporedba i taj kontrast na koji su u dokumentima svoga učiteljstva upozorili pape našega stoljeća, u najnovije vrijeme Ivan XXIII. i Pavao VI.¹⁹ kao da predstavljaju divovski razvitak biblijske usporedbe o bogatašu i siromahu Lazaru.²⁰

Pojava o kojoj govorimo toliko se proširila da stavlja u pitanje financijske, novčarske, proizvodne i trgovačke strukture i mehanizme koji vladaju svjetskom ekonomijom služeći se različitim političkim pritiscima. Sve te strukture i mehanizmi pokazuju se uglavnom nesposobnima kako za sređivanje nepredvidivih društvenih prilika koje su baštinjene od prošlosti, tako i za izlaženje ususret žurnim izazovima i etičkim zahtjevima sadašnjeg trenutka. Podvrgavajući čovjeka pritiscima koje je sam čovjek stvorio, ubrzano razarajući energetske i materijalne zalihe, upropašujući prirodni okoliš, te strukture neprestano šire područja bijede, a zajedno s bijedom širi se tjeskoba, nezadovoljstvo i gorčina.²¹

Tu se nalazimo pred velikom dramom koja nikoga ne može ostaviti ravnodušnog. I onaj koji, s jedne strane, nastoji izvući najveću moguću korist, i onaj koji, s druge strane, plaća daće podnoseći štete i uvrede - uvijek je čovjek. Dramu još više zaoštava bliska povezanost povlaštenih društvenih slojeva i zemalja u kojima vlada izobilje, koje preko svake mjere gomilaju blaga te je njihovo bogatstvo prečesto zloupotrijebljeno, uzrokuje različita zla. K tome se pridružuje groznica inflacije i pošast nezaposlenosti. Eto različitih simptoma tog moralnog nereda koji se očituje u svjetskim prilikama i koji tim više zahtijeva hrabra i stvaralačka rješenja u skladu s izvornim ljudskim dostojanstvom.²²

941; Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*: AAS 58 (1966) 1025-1115; Dokumenti Biskupske sinode *De iustitia in mundo*: AAS 63 (1971) 923-941.

¹⁹ Usp. Ivan XXIII., Enciklika *Mater et Magistra*: AAS 53 (1961) 418 i d.; Enciklika *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 289 i d.; Pavao VI., *Populorum progressio*: AAS 59 (1967).

²⁰ Usp. Lk 16,19-31.

²¹ Ivan Pavao II., Homilija u Santo Domingu od 25. siječnja 1979., br. 3: AAS 71 (1979) 157 i d.; Govor Indijancima kod Oaxake od 30. siječnja 1979., br. 2: n. mj. 241 i d.

²² Usp. Pavao VI., Apostolsko pismo *Octogesima adveniens*, 42: AAS 63 (1971) 431.

Neodgodive preobrazbe struktura ekonomskog života

Nije to zadatak koji se ne bi mogao ostvariti. Načelo solidarnosti, široko shvaćeno, treba nadahnjivati djelotvorno traženje prikladnih ustanova i ustrojstva. To se odnosi kako na područje trgovanja, gdje se treba pouzdati u zakone zdravog natjecanja, tako i na područje šire i izravnije nove podjele bogatstva i nadzora nad tim bogatstvima, kako bi narodi koji su na putu ekonomskog razvitka mogli ne samo zadovoljavati svoje osnovne potrebe, nego također postepeno i uspješno napredovati.

Na tom teškom putu, na putu neizbježnog preoblikovanja ustrojstva gospodarskog života, bit će teško napredovati ne dogodi li se pravo obraćenje misli, volje i srca. Taj zadatak zahtijeva odlučno zauzimanje slobodnih i suodgovornih ljudi i naroda. Prečesto se sloboda ne razlikuje od težnje za osobnim ili grupnim interesom, ili od borbe za vlast, bez obzira kakvim ideološkim bojama bili premazani ti interesi. Sasvim je očito da takve težnje i takvi nagoni postoje i djeluju, ali neće biti moguća nikakva doista čovječna ekonomija ako ti nagoni ne budu uzdignuti, usmjereni i svladani dubljim snagama koje se nalaze u čovjeku i koje određuju pravu kulturu naroda. Upravo iz tih dubokih izvora mora se roditi napor u kojemu će se izraziti istinska ljudska sloboda i koji će biti kadar tu slobodu zajamčiti i na ekonomskom području.

Ekonomski razvitak, zajedno sa svim onim što pripada njegovu skladnom djelovanju, mora biti trajno programiran i ostvarivan iznutra imajući u vidu opći i suodgovorni razvitak pojedinih ljudi i naroda, na što je tako uvjerljivo moj prethodnik Pavao VI. u enciklici *Populorum Progressio*. Bez toga vrijednost koju zovemo »ekonomski napredak« pretvara se u neku višu vrijednost koja cjelinu ljudskog življenja podređuje svojim zasebnim interesima, guši čovjeka, razara društvo i završava tako da se zaplete u vlastite težnje i vlastita pretjerivanja.

Scena posljednjeg suda

Ipak je moguće preuzeti tu dužnost. To potvrđuju određene činjenice i uspjesi koje je teško ovdje nabrajati. Jedno je, međutim, sasvim sigurno: u temeljima toga golemog područja ljudske djelatnosti treba utvrditi, prihvatiti i produbiti svijest moralne odgovornosti koju čovjek mora usvojiti. Opet i stalno: čovjek! Za nas kršćane takva odgovornost postaje naročito očigledna kad se podsjetimo - a treba se stalno na to podsjećati - prizora

Posljednjega suda prema Kristovim riječima kako su zabilježene u Matejevu Evandjelju.²³

Prodaja oružja mladim narodima

Taj eshatološki prizor treba stalno »primjenjivati« na povijest čovjeka. On uvijek mora biti »mjerilo« ljudskih čina, poput osnovnog nacrtu za ispit savjesti svakome od nas: »Jer bijah gladan, i ne dadoste mi jesti...; gol, i ne zaogrnuoste me...; u tamnici, i ne pohodiste me.«²⁴ Te riječi dobivaju značenje težega ukora kad se sjetimo kako mjesto kruha i kulturne pomoći novim državama i narodima koji upravo zakoračiše u nezavisni život, bivaju ponuđena, ponekad zaista u izobilju, moderna oružja i sredstva razaranja koja se stavljaju na raspolaganje za oružane sukobe i ratove. Ti sukobi i ratovi nisu samo potreba obrane njihovih opravdanih prava i njihove nezavisnosti, nego su to često oblici šovinizma, imperijalizma i raznorodnog neoimperijalizma. Svi dobro znamo da bi područja bijede i gladi koja postoje na zemaljskoj kugli mogla brzo biti učinjena rodnim kad bi se divovska ulaganja u naoružanje koje služi ratu i uništenju, pretvorila u ulaganja za proizvodnju hrane koja služi životu.

Možda će ovo razmišljanje ostati djelomično *apstraktno*; možda će čak jednoj i drugoj »strani« postati prilikom da se uzajamno optužuju zaboravljajući svaka svoje grijeha. Možda će ovo izazvati i nove optužbe protiv Crkve. Ona, međutim, budući da ne raspolaže drugim oružjem osim oružjem duha, riječi i ljubavi, ne može odustati od naviještanja »riječi... u zgodno i nezgodno vrijeme.«²⁵ Stoga Crkva ne prestaje jednu i drugu stranu moliti, sve moliti u ime Boga i u ime čovjeka. Ne ubijajte! Ne pripremajte ljudima razaranja i istrebljenje! Mislite na svoju braću koja trpe glad i bijedu! Poštujte svačiju slobodu i dostojanstvo!

17. Prava čovjekova - »slovo« i »duh«

Organizacija Ujedinjenih Naroda

Naše je stoljeće sve do sada bilo stoljeće velikih nesreća za čovjeka, stoljeće velikih pustošenja ne samo materijalnih nego i moralnih, možda ponajviše moralnih. Bez sumnje, teško je pod tim vidom uspoređivati razdoblja i stoljeća, jer to također zavisi o promjenjivim povijesnim mjerilima. Unatoč tome, ne mjereći te usporedbe, treba utvrditi da je sve dosad ovo stoljeće bilo stoljeće u kojemu su ljudi sami sebi priskrbili mnoge nepravde i patnje. Je li

²³ Usp. Mt 25, 31-46.

²⁴ Mt 25,42-43.

²⁵ 2 Tim 4,2.

to događanje odlučno obuzdano! Bilo kako bilo, ovdje se s poštovanjem i s dubokom nadom za budućnost mora spomenuti veličanstveni napor koji je poduzet da bi se dao život Organizaciji Ujedinjenih Naroda, napor koji ide za tim da odredi i utvrdi stvarna i nepovrediva ljudska prava, te da se države članice uzajamno obvezuju na strogo poštivanje tih prava. Taj zadatak prihvaćen je i potvrđen gotovo od svih država našega vremena, i to bi moralo predstavljati jamstvo da će ljudska prava u cijelom svijetu postati temeljnim načelom djelovanja za ljudsko dobro.

Mir se svodi na poštivanje nepovredivih prava čovjekovih

Nije potrebno da Crkva dokazuje koliko je to pitanje tijesno povezano s njezinim poslanjem u suvremenom svijetu. To pitanje doista stoji u samim temeljima društvenog i međunarodnog mira, kako su o tome izjavljivali Ivan XXIII., Drugi vatikanski koncil i zatim Pavao VI. u posebnim dokumentima. Mir se napokon svodi na poštivanje nepovredivih ljudskih prava. Mir je djelo pravednosti! Rat se međutim rađa iz povreda tih prava te donosi još teže takve povrede. Događa li se da se ljudska prava krše u vrijeme mira, to postaje osobito bolno i s gledišta napretka to predstavlja neshvatljivu pojavu borbe protiv čovjeka koja se nikako ne može usuglasiti s bilo kojim programom koji sam sebe naziva »čovječnim«. A koji bi se socijalni, ekonomski, politički ili kulturni, program mogao odreći takvoga samonazivanja? Duboko smo uvjereni da u današnjem svijetu nema nikakva programa u kojemu se, čak sa stajališta suprotnih ideoloških svjetonazora; stalno na prvo mjesto ne postavlja čovjeka.

Povreda čovjekovih prava ide ukorak s povredom prava naroda

No, kad usprkos takvim pretpostavkama ljudska prava bivaju na različite načine vrijeđana, te smo u praksi svjedoci koncentracionih logora, nasilja, mučenja, terorizma i višestrukih diskriminacija, sve to mora biti posljedica drugih nekih pretpostavki koje potkapaju ili često gotovo uništavaju djelotvornost čovječnih pretpostavki tih suvremenih programa i sustava. Kad je tome tako, nužno se nameće dužnost da se ti programi podvrgavaju neprekidnom preispitivanju s gledišta objektivnih i nepovredivih ljudskih prava.

Deklaracija o ljudskim pravima povezana s utemeljenjem Organizacije Ujedinjenih Naroda nije zacijelo imala za cilj samo ograđivanje od strašnih iskustava prošloga svjetskog rata, nego je također smjerala stvaranju osnove za neprekidno preispitivanje programa,

sustava, režima, i to upravo s ovog jedinstvenog gledišta dobra za čovjeka - bolje reći - dobra osobe u zajednici. To dobro osobe kao osnovni čimbenik zajedničkog dobra mora predstavljati bitno mjerilo svih programa, sistema i režima. Ne bude li tako, ljudski život, također i u vrijeme mira, osuđen je na različita trpljenja, u isto se vrijeme zajedno s tim patnjama razvijaju različiti oblici gospodovanja nad čovjekom, totalitarizma, neokolonijalizma, imperijalizma koji ugrožavaju suživot među narodima. Zaista, znakovita je činjenica više puta iznova potvrđena povijesnim iskustvom da gaženje ljudskih prava ide ukorak s gaženjem prava naroda s kojim je čovjek životno povezan kao s proširenom obitelji.

Pojedinačno dobro određene stranke koja se poistovjećuje s državom

Već u prvoj polovici ovoga stoljeća, u razdoblju kada se stadoše razvijati različiti državni totalitarizmi, koji - kako je poznato - dovedoše do strahovite nesreće rata, Crkva je jasno odredila svoje stajalište prema tim režimima koji su se prividno zalagali za neko više dobro, kao npr. za dobro Države, dok je međutim povijest dokazala da je to bilo samo dobro određene stranke koja se poistovjetila s državom.²⁶ U stvarnosti ti su režimi suzili prava građana nijećući im čak priznavanje upravo onih nepovredivih ljudskih prava koja su središnom našega stoljeća oblikovana u međunarodnom sjedištu. Radujući se tom uspjehu zajedno sa svim ljudima dobre volje, zajedno sa svima koji istinski ljube pravednost i mir, Crkva, svjesna da samo »slovo« može ubiti, dok jedino »duh oživljuje«,²⁷ dužna je zajedno s tim ljudima dobre volje neprestano postavljati pitanje da li Deklaracija o ljudskim pravima i prihvaćanje njezina »slova« posvuda također znače i ostvarivanje njezina »duha«. Doista, rastu utemeljeni strahovi da smo prečesto još daleko od toga ostvarivanja, da se ponekad duh društvenog i javnog života nalazi u bolnoj suprotnosti s proglašenim »slovom« ljudskih prava.

Takvo stanje stvari koje znači opterećenje za društva na koja se to odnosi čini one koji pridonose njegovu utvrđivanju izvanredno odgovornima pred tim društvima i pred poviješću čovječanstva.

Narod gospodar vlastite sudbine

Bitni smisao države kao političke zajednice jest u tome da je društvo, odnosno oni koji to društvo sačinjavaju, a to je narod, gospodar vlastite sudbine. Taj pak smisao ne biva ostvaren

²⁶ Usp. Pio XI., Enciklika *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 213; Enciklika *Non abbiamo bisogno*: AAS 23 (1931) 285-312; Enciklika *Divini Redemptoris*: AAS 29 (1937) 65-106; Enciklika *Mit brennender Sorge*: AAS 29 (1937) 145-167; Pio XII., Enciklika *Summi Pontificatus*: AAS 31 (1939) 413-453. Enciklike se nalaze u odgovarajućim godištim Katoličkog lista.

²⁷ Usp. 2 Kor 3,6.

ako mjesto vršenja vlasti uz moralno sudjelovanje društva odnosno naroda doživljavamo kako određena skupina nameće svoju vlast svim članovima toga društva. To su bitna pitanja našega vremena u kojem je silno porasla ljudska društvena svijest i zajedno s njom potreba za ispravnim sudjelovanjem građana u političkom životu zajednice, vodeći računa o stvarnim uvjetima u svakom narodu i o potrebnoj čvrstoći javne vlasti.²⁸ Ta su dakle pitanja od prvotne važnosti s gledišta napredovanja samoga čovjeka i sveopćeg razvitka njegove čovječnosti.

Autoritet države u službi općeg dobra

Crkva je uvijek naučavala dužnost djelovanja za opće dobro i, tako postupajući, odgajala svakoj državi dobre građane. Ona je, štoviše, uvijek naučavala da je osnovna dužnost vlasti skrb za opće dobro društva. Iz te dužnosti izvire temeljna prava vlasti. Upravo u ime tih pretpostavki koje pripadaju objektivnom etičkom redu, prava vlasti ne mogu biti drugačije shvaćena osim na temelju poštivanja objektivnih i nepovredivih prava čovjeka. To opće dobro kojemu javna vlast u državi služi, potpuno je ostvareno samo onda kad su svi građani sigurni za svoja prava. Bez toga dolazi do rasipanja društva, do protivljenja građana javnoj vlasti, odnosno do pritiska, zastrašivanja, nasilja, terorizma, o čemu nam pružiše brojne dokaze totalitarizmi našega stoljeća. Tako načelo o ljudskim pravima duboko utječe na područje društvene pravednosti i postaje mjerilom njezina temeljnog ostvarivanja u životu političkih organa.

Temeljni test: sloboda vjere

Među ta prava opravdano se ubraja pravo na vjersku slobodu zajedno s pravom na slobodu savjesti. Drugi vatikanski koncil smatrao je naročito potrebnom izradbu opširne Izjave o tom pitanju. Riječ je o dokumentu koji se zove *Dignitatis Humanae*,²⁹ u kojemu je izraženo ne samo teološko poimanje toga pitanja, nego također pristup sa stajališta naravnog prava, što znači s čisto ljudskog gledišta, a na temelju pretpostavki koje pruža ljudsko iskustvo, ljudski razum i svijest ljudskog dostojanstva. Ograničavanje vjerske slobode osoba i zajednica zasigurno nije tek jedno njihovo bolno iskustvo, nego takvo ograničavanje prije svega pogađa samo dostojanstvo čovjeka, nezavisno od toga koju religiju ispovijeda i kako poima svijet. Ograničenje vjerske slobode i njezino vrijeđanje protive se dostojanstvu čovjeka i njegovim

²⁸ Usp. II. vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 31: AAS 58 (1966) 1050.

²⁹ Usp. AAS 58 (1966) 929-946.

objektivnim pravima. Spomenuti koncilski dokument dovoljnom jasnoćom kaže što je takvo ograničavanje i vrijeđanje vjerske slobode. Tu se bez sumnje nalazimo pred korjenitom nepravdom prema onome što je u čovjeku osobito duboko, što je izvorno ljudsko. Doista, čak se i sama pojava nevjere, areligioznosti i ateizma, kao ljudska pojava, razumije samo u odnosu na pojavu religije i vjere. Stoga je teško, stanemo li i na čisto ljudsko gledište, prihvatiti stav po kojemu samo ateizam ima pravo građanstva u javnom i društvenom životu, dok su ljudi vjernici, kao po nekom načelu, jedva podnošeni, ili se s njima postupa kao prema građanima nižega reda, i dapače su, što se već događalo posve lišeni građanskih prava.

Zaista je potrebno, makar ukratko, dotaknuti se i ovog predmeta, jer i to ulazi u sklop položaja čovjeka u sadašnjem svijetu, jer i to svjedoči koliko su te prilike opterećene raznorodnim predrasudama i nepravdama. Ako se sustežemo ulaziti u pojedinosti upravo na tom području gdje bi nam to bilo osobito pravo i dužnost, postupamo tako nadasve zbog toga što nas - zajedno sa svima koji podnose muke diskriminacije i progona poradi imena Božjega - vodi vjera u otkupiteljsku snagu križa Kristova. Ipak krepošću svoje službe želim se u ime svih vjernika cijeloga svijeta obratiti onima o kojima na neki način zavisi organizacija društvenoga i javnoga života, žarko od njih zahtijevajući da poštuju prava religija i djelovanja Crkve. Ne traži se nikakva povlastica, nego poštivanje jednog elementarnog prava. Ostvarenje toga prava jedno je od temeljnih potvrda istinskog napretka čovjeka u svakom režimu, u svakom društvu, sustavu i sredini.